DOI: 10.32703/2664-2964-2019-46-44-60
УДК 657.461.12
JEL Classification M 40, 41

Олена Колумбет, к.е.н., доц.
(доцент каф. «Облік і оподаткування», Державний університет інфраструктури та технологій)
ORCID ID 0000-0002-9624-7088
Наталія Давидюк
(магістр спеціальності «Облік і оподаткування», Державний університет інфраструктури та технологій)
Наталія Блінцова
(магістр спеціальності «Облік і оподаткування», Державний університет інфраструктури та технологій)

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА РОЗРАХУНКИ ЯК ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ ТА ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ

У статті узагальнено теоретичні положення щодо сутностідефініцій «зобов'язання» та «розрахунки». Розглянуто економічний і правовий підходи до визначення сутності цих категорій.Встановлено взаємозв'язок між досліджуваними поняттями. Обґрунтовано необхідність виділення основних критеріїв класифікації зобов'язань підприємств з точки зору вітчизняних та зарубіжних науковців з метою задоволення потреб користувачів фінансової звітності.

Доведено, що важливим чинником правильної організації обліку зобов'язань та їх відображення у фінансовій звітності є вірна і детально складена класифікація. Здійснено критичну оцінку поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців щодо класифікаційних ознак зобов'язань. Проаналізовано доцільність виокремлення із загальної класифікації кредиторської заборгованості суб'єкта господарювання суми простроченої кредиторської заборгованості, що утворюється в результаті порушення покупцями порядку і термінів оплати розрахункових документів. Це дасть можливість не тільки контролювати суми простроченої кредиторської заборгованості та строк її погашення, а також дасть можливість розраховувати показники фінансової стійкості та платоспроможності підприємства. Що стосується заборгованості, термін позовної давності якої минув, то вона будевчасно відображатися в декларації з податку на прибуток.Доведено, що більш правильна та достовірна інформація про зобов'язання можлива лише при більш детальній їх класифікації.Також це дозволить топ-менеджерамсвоєчасно отримувати оперативну та різнобічну інформацію стосовно зобов'язань з метою оптимізації управління ними.

© Колумбет О.П., Давидюк Н.В., Блінцова Н.В., 2019

Крім того, це спростить процедуру проведення перевірки для аудиторів. Здійснено порівнянняосновних аспектів відображення категорії зобов'язань у національних і міжнародних стандартах бухгалтерського обліку. Визначено основні відмінності та спільні положення відображення категорії зобов'язань у П(С)БО та МСФЗ за такими критеріями, як: визнання; оцінка; списання заборгованості з балансу та розкриття інформації про зобов'язання у звітності. Найбільш простими з точки зору визнання, оцінки та структури є поточні зобов'язання.

Ключові слова: *міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, національні стандарти бухгалтерського обліку, забезпечення, зобов'язання, розрахунки, бухгалтерський облік,класифікаційні ознаки, класифікація зобов'язань, звітність,контрагенти, поточна заборгованість, кредиторська заборгованість.*

Постановка проблеми. У процесі діяльності кожне підприємствовступає у господарські відносини з різними юридичними й фізичними особами та державними органами, завдяки чому забезпечується його функціонування. В результаті такої діяльності може виникати кредиторська заборгованість, яка складається із заборгованості постачальникам за одержані від них товарно-матеріальні цінності, заборгованості перед бюджетом за податковими платежами, заборгованості з оплати праці і страхування, авансів покупців у рахунок майбутніх відвантажень. Процес організації господарських відносин передбачає встановлення прав і обов'язків сторін, а також спричиняє виникнення зобов'язань. Це зобов'язання, що виникають внаслідок звичайної діяльності підприємства, яка свідчить про його нормальне функціонування. Зобов'язання є джерелом формування активів підприємства, тому від управління ними залежить ефективне функціонування суб'єкта господарювання.

Зобов'язання, з огляду на їх динамічний характер, потребують ефективного управління грошовими потоками, контролю за фактичним станом розрахунків. Вони є одними з факторів, що впливають на фінансову стійкість підприємства, тому питання визначення їх сутності та класифікація потребує детального розгляду.

Це можливо тільки з використанням якісної, адекватної та достовірної інформації про заборгованість, що формується в системі бухгалтерського обліку. Адже від правильної організації їх обліку, аналізу і контролю залежить договірна і розрахункова дисципліни, оборотність оборотнихактивів, фінансова стійкість та платоспроможність суб'єкта підприємницької діяльності. Гармонізація обліку зобов'язань на підприємствах в Україні у відповідності до вимог міжнародних стандартів обліку забезпечить єдиний підхід до формування інформації про стан зобов'язань у звітності підприємств різних країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження проблем обліку зобов'язань та розрахунків, зокрема визначення їх сутності, класифікації, оцінки, організації та методики бухгалтерського обліку представлені працями: Бутинця Ф.Ф., Голова С.Ф., Петрука О.М., Сопка В.В., Чижевської Л.В.

Визначення сутності саме поточних зобов'язань та розрахунків досліджували: Ковова І.С.,Теленко Т.В., Петренко Н.І., Орлов І.В. та інші. Проведені дослідження наукових праць вчених свідчать, що без врахування юридичної сторони зобов'язання не можна дати однозначного трактування даного терміна в бухгалтерському обліку.Тому виникає необхідність в інтеграції економічного і юридичного поглядів на даний об'єкт.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Праці названих вчених стали основою подальшого, докладнішого дослідження зобов'язань підприємства, впливу відображення зобов'язань на фінансовий стан підприємства, визначення проблем правильної їх оцінки та класифікації. Отже, окремі теоретичні положення щодо трактування поточних зобов'язань є дискусійними, а низка важливих аспектів класифікації, визнання та їх оцінки потребують подальшого вдосконалення в сучасних умовах господарювання.

Метою статті є дослідження сутності зобов'язань та розрахунків як економіко-правової категорії та об'єкта бухгалтерського спостереження в системі бухгалтерського обліку і юридичних відносин, що слугують підставою для виникнення зобов'язань з урахуванням вітчизняної та міжнародної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність діяльності будь-якого підприємства насамперед залежить від швидкості та якості здійснення ним розрахунків за своїми зобов'язаннями перед контрагентами. Необхідність підтримки її на високому рівні в короткостроковій та довгостроковій перспективі забезпечують нормальний ритм фінансово-господарської діяльності підприємства. Для забезпечення фінансової стійкості підприємства є необхідними достовірні та оперативні облікові дані та контроль виникнення й погашення зобов'язань. Незважаючи на можливі порушення умов договорів в частині погашення зобов'язань підприємства, збільшення їх обсягів, недостовірне облікове відображення можуть призвести до погіршення фінансового стану підприємства, його нездатності відповідати за власними зобов'язаннями, зокрема, перед постачальниками, працівниками підприємства, бюджетом, фондом соціального страхування. Можливість відстрочення розрахунків з постачальниками, перед бюджетом призводить до виникнення зобов'язань підприємства у формі поточної або довгострокової кредиторської заборгованості. Наявність в балансі підприємства кредиторської заборгованості дозволяє певний час використовувати оборотні кошти, які йому не належать, що дає в короткостроковій перспективі певні економічні вигоди. Основні показники роботи підприємства відображаються у фінансовій звітності, а тому правильність відображення бухгалтерської інформації щодо зобов'язань у звітності залежить від правильного визначення сутності поточних зобов'язань та їх класифікації.

На сьогоднішній день в економічній літературі немає одностайності, щодо визначення поняття «зобов'язання». Поняття зобов'язань як загальна категорія, охоплює випадки, коли особа приймає на себе юридичні зобов'язання перед іншою стороною та відповідає за їх невиконання. Такий підхід до визначення зобов'язань сформувався ще за часів Римської Імперії. Категорія зобов'язань змінювалася та удосконалювалась в процесі своєї еволюції у різні епохи. Так, протягом XV-XXст. Сформувалися два окремі наукові напрями дослідження зобов'язань: економічний та юридичний. Ці два підходи були покладені в основу розвитку теорії бухгалтерського обліку, як базові концепції відображення зобов'язань в балансі. Прихильники юридичного напряму розрахунки за зобов'язаннями розглядали як облікові позиції, що відображали певний майновий стан та конкретні його зміни з точки зору прав та обов'язків контрагентів. На відміну від них, прихильники економічного напряму вважали, що на всіх рахунках обліковуються матеріальні цінності. У зв'язку з цим,досліджуючи зобов'язання як облікову категорію, необхідно розрізняти два напрями розвитку теорії бухгалтерського обліку: юридичний та економічний.

Трактування терміну «зобов'язання» визначено у НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», відповідно до якого зобов'язання – заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди [1].

Зобов'язання з фінансової точки зору передбачає обмін ресурсами, які мають грошовий вимір. Крім того, зобов'язання повинно бути локалізовано у часі, тобто повинен бути момент настання зобов'язання і період часу, протягом якого воно діє. При цьому зобов'язання повинно бути юридично обумовленим [2, с. 90].

Як юридична категорія «зобов'язання» – це господарські відносини, що регулюються правом. Так,під юридичним трактуванням «зобов'язання» в найбільш спрощеному вигляді слід розуміти угоду вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку [3].

З економічної точки зору зобов'язання розглядається як кредиторська заборгованість, що значно звужує це поняття. Проте, саме в такій інтерпретації воно використовується практикуючими бухгалтерами. В обліку зобов'язання – це джерело формування фінансових ресурсів для фінансування операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства. У майбутньому заборгованість за зобов'язаннями має бути погашена шляхом передачі певних активів або послуг. Таким чином, зобов'язання – це вимоги кредиторів стосовно активів підприємства. Наявність зобов'язань (боргів) зменшує економічні вимоги підприємства і його капітал. У цивільному та господарському праві зобов'язання виникає з договору, незалежно від того, чи відбулися вже певні дії щодо його виконання. В обліку в момент підписання договору зобов'язання не відображається. Тобто, в обліку відображаються тільки ті зобов'язання, які виникають з виконання договорів, але зовсім не з самих договорів.

В економічній літературі термін «розрахунки» трактують як «передачу чи переведення коштів в порядку виконання грошового зобов'язання» [4], що дає змогу відокремити їх від розрахунків в сенсі підрахунку будь-чого.

Так, Міщук С.В. та Товпаш Ю.П. звертають увагу на те, що існує проблема щодо використання взаємозв'язку між категоріями «розрахунки», «зобов'язання» та «заборгованість» і зазначають, що поняття «розрахунки» та «зобов'язання» в переважній більшості містять посилання на «заборгованість» [5].Наведені поняття є пов'язаними між собою та відображають наявність постійних взаємовідносин з контрагентами, які є невід'ємними складовими господарської діяльності підприємства (табл. 1).

Як економічна категорія «розрахунки» є діями з відчуження власних коштів на користь іншої особи або отримання коштів від іншої особи. Розрахунки забезпечують здійснення економічних зв'язків між людьми, виробниками і споживачами щодо руху результатів праці, отриманих не для власного споживання, а для задоволення потреб суспільства. Саме розрахунки супроводжують процес обміну, завдяки якому товаровиробники, посередники та продавці вступають у взаємовідносини зі споживачами. Отже, сутність категорії «розрахунки» тісно взаємопов'язана із сутністю категорії «зобов'язання», оскільки охоплюють широкий спектр суспільних відносин як між окремими фізичними та юридичними особами, так і між їх групами.

Таблиця 1. **Економічна сутність дефініції «розрахунок», «зобов'язання» та «заборгованість»**

№ з/п	Автор	Визначення
1	2	3
РОЗРАХУНОК		
1	Мочерний С.В.	1) сплата грошей за зобов'язанням; 2) документ, складений на основі розрахунку
2	Пантелєєв В.П., Сніжко О.С.	1) сплата грошей за зобов'язанням; 2) документ, складений на основі розрахунку
3	Бутинець Ф.Ф.	Грошові взаємовідносини, що виникають між підприємствами по операціях товарного і нетоварного характеру
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ		
4	Мочерний С.В.	Оформлені договором відносини між різними суб'єктами, згідно з якими одна із сторін зобов'язана здійснювати певні дії на користь іншої або утриматися від небажаних для неї дій
5	Пантелєєв В.П., Сніжко О.С.	Заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди
6	Бутинець Ф.Ф.	Заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди
7	Загородній А.Г., Вознюк К.Л., Партин Г.О.	1) заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди; 2) правовідносини, відповідно до яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, сплатити гроші) або утриматися від такої дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання зобов'язань
8	Цивільний кодекс України	Правовідносини, в яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Зобов'язання має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості
9	Закон України «Про бухгалтерський	Заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства,

Закінчення таблиці 1

1	2	3
	облік та фінансову звітність в Україні»	що втілюють у собі економічні вигоди
ЗАБОРГОВАНІСТЬ		
10	Мочерний С.В.	Сума невиконаного зобов'язання, несплаченого боргу
11	Сліпушко О.	Сума фінансового зобов'язання чи грошового боргу, яка підлягає погашенню (поверненню) протягом певного терміну
12	Бутинець Ф.Ф.	Грошові суми, які підлягають сплаті, але ще не сплачені
13	Загородній А.Г., Вознюк К.Л., Партин Г.О.	Сума фінансового зобов'язання чи грошового боргу, яка підлягає погашенню (поверненню) протягом певного терміну
14	APB 4 AICPA	Кредиторська заборгованість – економічні зобов'язання підприємства, які визнаються і оцінюються (вимірюються) відповідно до загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку. До складу кредиторської заборгованості входять також окремі види відстрочених кредитів, які не є зобов'язаннями, але визнаються і оцінюються (вимірюються) відповідно до загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку
15	SAC 4 AARF	Кредиторська заборгованість –майбутня відмова суб'єкта від потенційного доходу або майбутніх економічних вигод на користь інших суб'єктів відповідно до існуючого в даний час зобов'язанням, обумовленого попередніми господарськими операціями або іншими подіями

Джерело: складено авторами на основі [3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12]

Проведений аналіз дефініції «заборгованість» виявив подібність поглядів авторів у трактуванні цього поняття. Так, Бутинець Ф.Ф., Загородній А.Г., Вознюк К.Л., Партин Г.О. та Мочерний С.В. вважають, що заборгованість – це сумафінансового зобов'язання чи грошового боргу, яка підлягає погашенню (поверненню) протягом певного терміну.

Розглядаючи дефініцію «зобов'язання»група авторів(Бутинець Ф.Ф., Загородній А.Г., Вознюк К.Л., Партин Г.О. таПантелєєв В.П., Сніжко О.С.) зазначає, що це заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. Інша група авторів (Загородній А.Г., Вознюк К.Л., Партин Г.О. та Мочерний С.В.) стверджує, що зобов'язання – це правовідносини, відповідно до яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, сплатити гроші) або утриматися від такої дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання зобов'язань.

Первинною ланкою економічних відносин виступає заборгованість, яка внаслідок свого виникнення зумовлює наявність зобов'язань та необхідність

проведення розрахунків за ними. Отже заборгованість визначає обсяг фінансового зобов'язання чи грошового боргу, який підлягає погашенню (поверненню) протягом певного терміну та вимагає проведення відповідних розрахунків.

Так, склад зобов'язань, що відображаються в бухгалтерському обліку, залежить від того, які саме теоретичні погляди вкладені в їх основу. А саме, з юридичної точки зору кожне підприємство показує в обліку ті зобов'язання, які входять в категорії активів (дебіторська заборгованість) і пасивів (кредиторська заборгованість). В той же час з бухгалтерської (економічної) точки зору під зобов'язаннями розуміють лише залучений і позиковий капітал для фінансування операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства, тобто кредиторську заборгованість, що значно звужує поняття.

Отже, не всі зобов'язання, які виникають у цивільному та господарському праві відображаються в обліку. Виділення із усього комплексу зобов'язань підприємства їх обмеженої частини, яка відображається у бухгалтерській звітності, передбачає кваліфікацію ряду зобов'язань суб'єктів господарювання для цілей бухгалтерського обліку як умовних[13].

Вітчизняні підприємства все частіше співпрацюють з іноземними партнерами, які ведуть облік і складають фінансову звітність відповідно до вимог міжнародних стандартів. Виникає об'єктивна необхідність використання підприємствами позикового капіталу, залучення якого призводить до утворення зобов'язань, які є основою взаємозв'язків між суб'єктами господарювання в сучасних умовах ведення бізнесу. Саме тому, питання гармонізації їх обліку на вітчизняних підприємствах в умовах європейської інтеграції і застосування міжнародних стандартів обліку і звітності є актуальними і потребують комплексного вивчення.

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», зобов'язання – заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди [9].

Відповідно до МСБО (IAS) 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» («Provisions, Contingent Liabilities andContingent Assets»«зобов'язання» – існуюче зобов'язання суб'єкта господарювання, яке виникає в результаті минулих подій і погашення якої, за очікуванням, призведе до вибуття ресурсів суб'єкта господарювання, котрі втілюють у собі економічні вигоди [14].

Відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» під зобов'язанням розуміють заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють економічні вигоди [1].

Проаналізувавши матеріали директив ЄС можна зробити висновок, що в них не відображається інформація про визнання та оцінку заборгованості постачальників.Так, за Директивою Ради 2006/112/ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість», зазначенощо вартість поставки за товар чи послуги визнається за ринковою вартістю. Ринкова вартість в такому випадку означає: (1) у випадку товарів - суму, що є не меншою від купівельної ціни товарів або подібних товарів, або, за відсутності купівельної ціни, собівартість, визначена станом на час поставки; (2) у випадку послуг - сума, що є не меншою, ніж повна собівартість надання послуги для платника податку [15, с.72]. На відміну від цього у вітчизняному законодавстві в П(С)БО11 «Зобов'язання» воно визнається, якщо

його оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення [16].

Реформування системи бухгалтерського обліку та перехід вітчизняних підприємств на міжнародні стандарти визначило гостру необхідність перегляду окремих законодавчих і нормативно-правових актів з метою гармонізації їх положень у відповідності до загальноєвропейської практики, у тому числі і щодо обліку, класифікації, оцінки, визнання та відображення у фінансовій звітності інформації про зобов'язання. Це дозволить удосконалити методику обліку цієї ділянки та забезпечить зрозумілість звітної інформації для стейкхолдерів.

Отже, трактування зобов'язань в МСБО (IAS) 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» та НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»ідентичне. Проте, згідно з міжнародними стандартами зобов'язання можуть виникати не тільки з договорів або законів, але й у результаті добровільного прийняття на себе зобов'язань з метою підтримання добрих ділових стосунків з партнерами або намагання вчинити за справедливістю.

Основні відмінності та спільні положення відображення категорії зобов'язань у П(С)БО та МСФЗ відображені на рис.1, 2, 3. Найбільш простими з точки зору визнання, оцінки та структури є поточні зобов'язання.

Важливим чинником правильної організації обліку зобов'язань та їх відображення у фінансовій звітності є вірна і детально складена класифікація.

Найбільш розгалужену класифікацію зобов'язань за різними ознаками пропонує професор Бутинець Ф.Ф., а саме: за складністю(прості, складні); за визначеністю у часі(обмежені у часі, безстрокові); за забезпеченістю виконання зобов'язань(забезпечені, частково забезпечені, незабезпечені); залежно від підстави виникнення зобов'язання(договірні, позадоговірні); за способом погашення (монетарні, немонетарні); за часом виникнення(теперішні, майбутні); за терміном погашення (довгострокові, короткострокові); за можливістю оцінки (фактичні, оціночні, умовні) [17, с. 461].

Основний порядок класифікації зобов'язань розкрито в П(С)БО 11 «Зобов'язання» [16], де вони поділені на чотири групи: довгострокові, поточні зобов'язання, забезпечення наступних витрат і платежів та доходи майбутніх періодів (рис. 1).

Розглянувши підходи до класифікації зобов'язань у стандартах обліку було виявлено, що відповідно до міжнародних стандартів зобов'язання поділяються на поточні (короткотермінові) та непоточні (довготермінові), а класифікація зобов'язань, яка застосовується підприємствами в Україні (відповідно до П(С)БО 11 «Зобов'язання»), виокремлює такі види зобов'язань: довгострокові, поточні та непередбачувані зобов'язання, доходи майбутніх періодів.

Дослідження міжнародного досвіду організації ведення бухгалтерського обліку зобов'язань, їх визнання, класифікації, оцінки та його порівняння з НП(С)БО, забезпечує формування актуального та необхідного в сучасних умовах підходу до облікової класифікації та групування зобов'язань, а також методологічних засад їх відображення в обліку та звітності.Детальна класифікація зобов'язань дає можливість глибше зрозуміти їх сутність, допомагає бухгалтерам в організації обліку зобов'язань та забезпечує правильність і достовірність їх обліку. Також це дозволяє керівникам отримувати оперативну та різнобічну інформацію стосовно зобов'язань з метою оптимізації управління ними. Крім того, велике значення така

класифікація має для аудитора, оскільки значно спрощує процедуру проведення перевірки.

Відповідно до Концептуальної основи фінансової звітності головна характеристика зобов'язання полягає в тому, що суб'єкт господарювання має теперішню заборгованість[18].

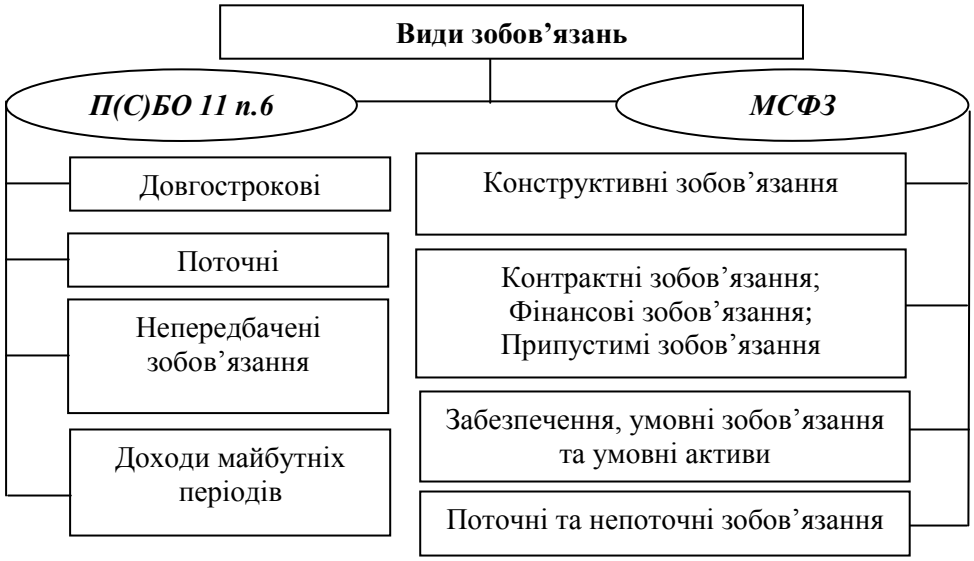

Рис. 1. **Види зобов'язань відповідно до П(С)БО та МСФЗ**

*Джерело:*складено авторами на основі [16, 18]

МСФЗ пропонують декілька видів оцінок, які можуть використовуватися при визнанні зобов'язань та їх відображенні в обліку та звітності (п. 4.55, 4.56 Концептуальної основи фінансової звітності): 1) історичну собівартість або фактичну (сума грошових коштів чи їх еквівалентів, що, як очікується, буде сплачена з метою погашення зобов'язання в ході звичайної діяльності); 2) поточну собівартість (зобов'язання відображаються за недисконтованою сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яка була б необхідна для погашення зобов'язання на поточний момент.Як поточну найчастіше використовують ринкову вартість об'єктів обліку або їх аналогів; 3) вартість реалізації (погашення) (зобов'язання відображаються за вартістю їх погашення, тобто за недисконтованою сумою грошових коштів або їх еквівалентів, що, як очікується, буде сплачена для погашення зобов'язань у ході звичайної діяльності або виходячи з умов договору при звичайному розвитку подій; 4) теперішню вартість (зобов'язання відображаються за теперішньою дисконтованою вартістю майбутнього чистого вибуття грошових коштів, що, як очікується, будуть необхідні для погашення зобов'язань у ході звичайної діяльності. Інакше кажучи, дисконтована вартість дозволяє отримати суму грошових коштів, які будуть потрібні в майбутньому для погашення зобов'язання, яке ми маємо зараз, з урахуванням їх можливого

знецінення протягом періодів перебування зобов'язань на балансі підприємства [18]. Безумовно,основою оцінки є історична вартість, але залежно від виду та умов виникнення конкретного зобов'язання вона може поєднуватися з іншими видами оцінок з указаного переліку оцінок.

Для визначення балансової вартості зобов'язань за П(С)БО та Концептуальною основою фінансової звітності можуть використовуватися таки види оцінок (рис.2).

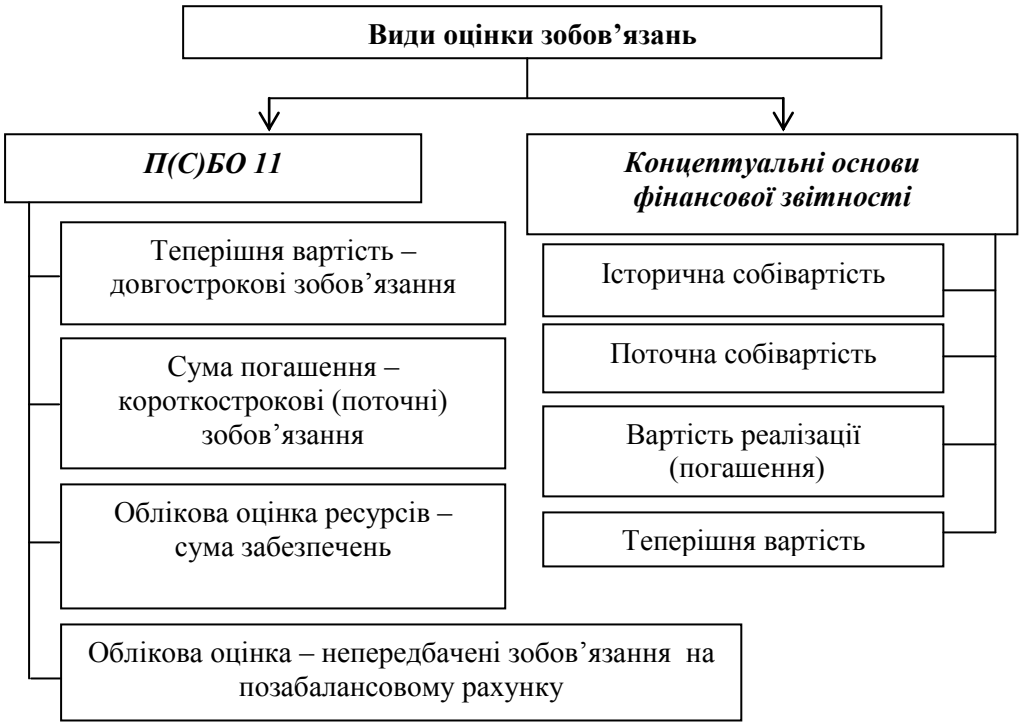

Рис. 2. **Види оцінки зобов'язань відповідно до П(С)БО та Концептуальних основ фінансової звітності**

Джерело: складено авторами на основі [16, 18]

Порівняння основних аспектів відображення категорії зобов'язань за П(С)БО 11 «Зобов'язання» і МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» наведено на рис.3.

Автор Орлов І.В. наголошує, що П(С)БО 11 «Зобов'язання» не дає деталізованої характеристики класифікаційних ознак конкретних видів зобов'язань, порівняно з ознаками, які наводяться у Цивільному та Господарському кодексах. Він наголошує, що «класифікація зобов'язань у бухгалтерському обліку створена на основі господарських процесів, а тому зводиться до простого переліку, який регулює П(С)БО. Через це доцільно розглядати класифікацію бухгалтерських зобов'язань за різними ознаками» [2, с. 91]. Така характеристика класифікаційних ознак дасть змогу чітко коментувати загальні положення бухгалтерського обліку зобов'язань, зокрема кредиторської заборгованості підприємства.

Рис. 3. **Основні аспекти відображення категорії зобов'язань у П(С)БО та МСБО**

Джерело: складено авторами на основі [16, 14]

Доцільно, на наш погляд, виокремити із загальної класифікації кредиторської заборгованості суб'єкта господарювання суми простроченої кредиторської заборгованості, що утворюється в результаті порушення покупцями порядку і термінів оплати розрахункових документів. Це дасть можливість контролювати сумипростроченої кредиторської заборгованості та строк її погашення. А також уможливить розрахунок часткових показників фінансової стійкості та платоспроможності підприємства, а по заборгованості, термін позовної давності якої минув, – вчасне відображення в декларації з податку на прибуток.

У господарських процесах підприємств у складі зобов'язань значне місце посідає кредиторська заборгованість. Так, професор Бутинець Ф.Ф. наголошує, що у сучасній фінансовій практиці виділяють такі види кредиторської заборгованості (рис. 4).

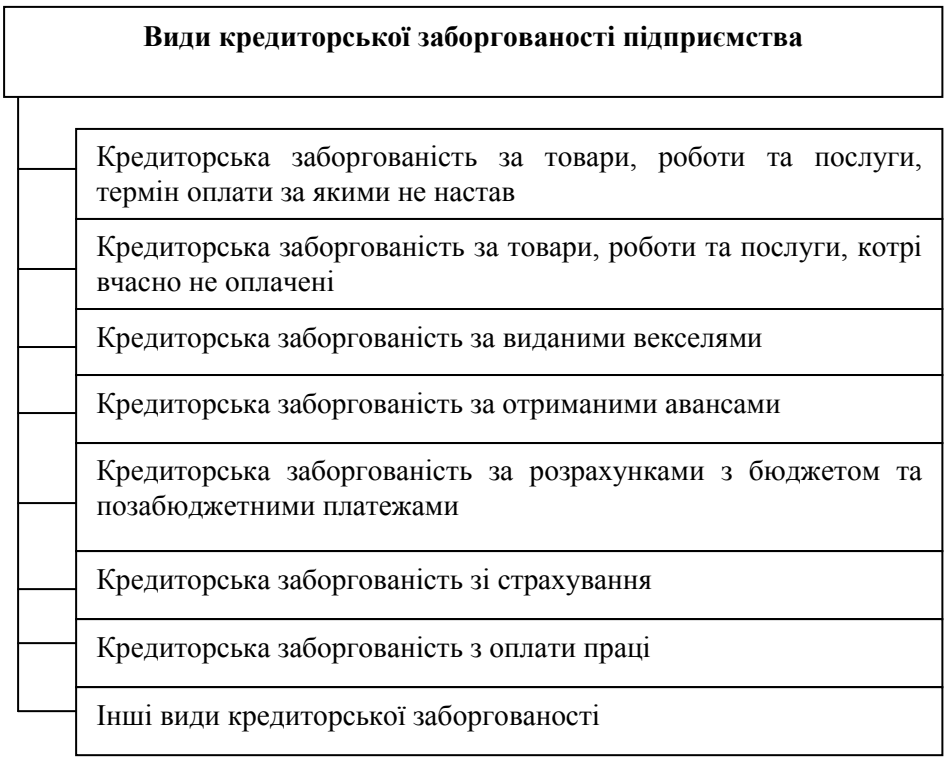

Рис. 4. **Класифікація кредиторської заборгованості суб'єкта господарювання**

Джерело: розроблено авторами за даними [17]

Відображення в звітності розрахунків з постачальниками та підрядниками відбувається згідно за НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» в ф.1 Баланс (Звіт про фінансовий стан) в рядку 1615 «Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги». Аналогами відображення в звітах за директивою ЄС 34 є горизонтальний баланс розділ С «Кредиторська заборгованість» пункт 4

«Кредиторська заборгованість перед постачальниками», в вертикальному балансі розділ F «Кредиторська заборгованість: суми, які мають бути сплачені протягом одного року» пункт 4 «Кредиторська торгівельна заборгованість». В Україні, на відміну від ЄС, закріплено лише горизонтальну форму балансу [19, 20].

Висновки і пропозиції. Сучасний етап розвитку національної економіки та інтегрування її учасників у європейську економічну спільноту зумовлює необхідність пристосування вітчизняних підприємств до нових умов ведення обліку і формування фінансової звітності відповідно до вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Вивчення та чітке розуміння їх норм є передумовою не лише гармонізації обліку окремих об'єктів – зобов'язань і розрахунків, але й сприятиме налагодженню співпраці між вітчизняними підприємствами і компаніями країн Європейського Союзу. Проведено порівняльний аналіз нормативних документів у розрізі тлумачення сутності, визнання та класифікації зобов'язань підприємства. Спільними рисами є: використання і відображення у стандартах бухгалтерського обліку таких термінів, як «зобов'язання» і «забезпечення», а також визначення поняття «зобов'язання». Відмінність полягає у тому, що: П(С)БО 11 «Зобов'язання» розглядає зобов'язання, а МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» – забезпечення. До того ж МСБО 37 передбачає розподіл забезпечень при відображенні в Балансі на коротко- й довгострокові зобов'язання, тоді як в Україні взагалі не передбачено поділ забезпечень за часом їх залучення.

Вагоме місце в системі розрахункових операцій займають розрахунки з постачальниками і підрядниками. Оскільки заборгованість перед ними виникає через розрив у часі моменту переходу права власності на придбані товари, виконані роботи чи отримані послуги з моментом їхньої оплати. Інформація щодо кредитового сальдо за рахунком 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» буде представлена в ІІІ розділі «Поточні зобов'язання і забезпечення» пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан) рядком 1615 «Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги». Для підприємств із значними обсягами зобов'язань, у тому числі відстроченими та простроченими, пропонуємо рахунок 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» деталізувати у розрізі субрахунків за строком заборгованості та контрагентів (заборгованість перед вітчизняними (іноземними) постачальниками, термін сплати якої ще не настав; відстрочена заборгованість перед вітчизняними (іноземними) постачальниками; прострочена заборгованість перед вітчизняними (іноземними) постачальниками), з метою посилення контролю за виникненням і погашенням простроченої кредиторської заборгованості.

Наведені рекомендації спрямовані на покращення організації обліку поточних зобов'язань, а також достовірного відображення інформації в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності за національними та міжнародними стандартами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Національне* Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1«Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13 (дата звернення 18 листопада 2019 р.).

2. *Орлов І.В.* Сутність поняття «зобов'язання»: аналіз наукових джерел. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки*. 2010. № 1(51). 400 с.

3. *Цивільний* кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV.URL: http: //zakon.rada.gov.ua/go/435-15 (дата звернення 18 листопада 2019 р.).

4. *Мочерний* С.В. Економічна енциклопедія : в 3-х т. Том 3. К. : «Академія», 2003. 952 с.С.314

5. *Міщук* С.В. Проблемні аспекти обліку розрахунків з дебіторами та кредиторами: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Майбутнє – аудит»], (м. Кривий Ріг, 1 грудня 2008р.).Кривий Ріг, 2008. С. 184-185.

6. *Пантелєєв* В.П., Сніжко О.С. Словник бухгалтера та аудитора. К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2009. 239 с.

7. *Бутинець* Ф.Ф. Бухгалтерський словник. Житомир: ПП «Рута», 2001. 224с.

8. *Загородній* А.Г., Вознюк К.Л., Партин Г.О. Облік і аудит: термінологічний словник. Львів: «Центр Європи», 2002. 671 с.

9. *Про* бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XV. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (дата звернення: 10 листопада 2019).

10. *Сліпушко* О. Політичний і фінансово-економічний словник. К.: Вид-во «Криниця». 1999. 389 с.

11. *American* Institute of Certified Public Accountants. Basic Concepts and Accounting Principles Underlying Financial Statements of Business Enterprises. / by American Institute of Certified Public Accountants, Accounting Principles Board. Statement No. 4, New York: AICPA, 1970 (дата звернення 01 грудня 2019 р.).

12. *Australian* Accounting Research Foundation. Definition and Recognition of the Elements of Financial Statements. / by Australian Accounting Research Foundation. SAC 4, Melbourne: AARF, 1995 (дата звернення 01 грудня 2019 р.).

13. *Пятов* М.Л. Соколов Я.В. Управление обязательствами организации [Текст]: монографія. М.: «Финансы и статистика», 2004. 224 с.

14. *International* Accounting Standard 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets URL: http://ec.europa.eu/internal_market/accounting/docs/consolidated/ias37_en.pdf (дата звернення 23 листопада 2019 р.).

15. *Директива* Ради 2006/112/ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість» від 28 листопада 2006 року [Електронний ресурс]. – URL: http://zakon. rada.gov.ua (дата звернення 01 грудня 2019)

16. *Положення* (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2000 від № 20. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0085-00. (дата звернення 23 листопада 2019 р.).

17. *Бутинець* Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік. Житомир: ПП «Рута», 2009. 912 с.

18. *Концептуальна* основа фінансової звітності: затверджена IASB від 01.09.2010 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/929_009(дата звернення 01 грудня 2019 р.).

19. *Директива* 2013/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2013 року / неофіційний переклад аудиторської палати України. URL: http://www.apu.com.ua/event/771-direktiva-2013-34-esevropejskogoparlamentu-ta-radi-vid-26-kvitnya-2014-rneofitsijnij-pereklad. (дата звернення 01грудня 2019 р.).

20. *Ковова* Ірина. Актуальні аспекти розкриття в звітності інформації щодо розрахунків з постачальниками в умовах євроінтеграції. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2016. № 7,8. С. 36-40.

REFERENCES

1. Natsionalne Polozhennia (standart) bukhgalterskogo obliku 1 «Zagalni vymogy do finansovoi zvitnosti» [National Regulation (Standard) of Accounting 1 General Requirements for Financial Reporting]: Decree of the Ministry of Finance of Ukraine as of 07.02.2013 No. 73. Retrieved from URL: http:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13 (accessed: 18.11. 2019) [in Ukrainian].

2. Orlov, E.O. (2010) Sutnist poniatia «zoboviazania»: analiz naukovykh dzherel. [The essence of the concept of «liability»: analysis of scientific sources.] Visnyk Zhytomyrskogo derzhavnoho tekhnolohychnoho universytetu. Seria Ekonomichni Nauky – Annals of the Zhytomyr Polytechnic State University. Series Economic Sciences. No. 1(51), 400 p. [in Ukrainian].

3. Tsivilnyi Kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV. [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine as of 16.01.2003 No. 435-IV.] Retrieved from URL: http://zakon.rada.gov.ua/ go/435-15 (accessed: 18.11. 2019). [in Ukrainian].

4. Mochernyi, S.V. (2003) Ekonomichna Entsyklopedia: v 3-kh tomakh (Tom.3). [Ecomonic Encyclopedy], Kyiv: Akademia, 952P. p.314 [in Ukrainian].

5. Mishchuk, S.V. (2008) Problemni aspekty obliku rozrakhunkiv z debitoramy ta kredytoramy: materialy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Maybutnye – audyt» [Problematic aspects

of accounting of settelments with debitora and creditors: proceedings of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference: Future - audyt], Kryvyi Rih, 1 December 2008, p.184-185. [in Ukrainian].

6. Pantelyeyev, V.P., Snizhko, O.S. (2009) Slovnyk bukhhaltera ta audytora. [Accountant and Auditor Dictionary], Kyiv: DP «Informatsiino-analitychne ahentstvo», 239 p. [in Ukrainian].

7. Butynets', F.F. (2001) Bukhhalters'kyy slovnyk.[Accounting dictionary], Zhytomyr: PP "Ruta", 224 p. [in Ukrainian].

8. Zahorodniy, A.H., Voznyuk, K.L., Partyn, H.O. (2002) Oblik i audyt: terminolohichnyy slovnyk [Accounting and Auditing: Glossary], Lviv: «Tsentr Evropy», 671 p. [in Ukrainian].

9. Pro bukhhalters'kyy oblik ta finansovu zvitnist' v Ukrayini: Zakon Ukrayiny vid 16.07.1999 № 996-XV. [On accounting and financial reporting in Ukraine: Law of Ukraine as of 16.07.1999 No. 996-XV.], Retrieved from URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (accessed: 10.11.2019). [in Ukrainian].

10. Slipushko, O. (1999) Politychnyy i finansovo-ekonomichnyy slovnyk. [Political and financial-economic dictionary], Kyiv: Krynytsia, 389 p. [in Ukrainian].

11. American Institute of Certified Public Accountants. Basic Concepts and Accounting Principles Underlying Financial Statements of Business Enterprises. / by American Institute of Certified Public Accountants, Accounting Principles Board. Statement No. 4, New York: AICPA, 1970 (accessed: 01.12.2019) ,[in English].

12. Australian Accounting Research Foundation. Definition and Recognition of the Elements of Financial Statements. / by Australian Accounting Research Foundation. SAC 4, Melbourne: AARF, 1995 (accessed: 01.12.2019), [in English].

13. Pyatov, M.L., Sokolov, Ya.V. Upravlenye obyazatel'stvamy orhanyzatsyy: monohrafiya [Management of company liabilities: monograph]], Moscow.: Finansy i statistika, 2004. 224 p. [in Russian].

14. International Accounting Standard 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets. Retrieved from URL: http://ec.europa.eu/internal_market/accounting/docs/consolidated/ias37_en.pdf (accessed: 23.11.2019), [in English].

15. Dyrektyva Rady 2006/112/ES «Pro spil'nu systemu podatku na dodanu vartist'» [Council Directive 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax], Retrieved from http://zakon. rada.gov.ua (accessed: 01.12.2019), [in Ukrainian].

16. Polozhennia (standart) bukhgalterskogo obliku 11 «Zobovyazannya» [National Regulation (Standard) of Accounting 11 Liabilities]: Decree of the Ministry of Finance of Ukraine as of від 31.01.2 No. 20. Retrieved from URL: http:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0085-00 (accessed: 23.11. 2019), [in Ukrainian].

17. Butynets', F.F. (2009) Bukhhalterskyy finansovyy oblik. [Financial Accounting], Zhytomyr: PP «Ruta», 912 p. [in Ukrainian].

18. Kontseptual'na osnova finansovoyi zvitnosti: zatverdzhena IASB vid 01.09.2010 [Conceptual Basis for Financial Reporting: approved by IASB on 01/09/2010], Retrieved from URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/929_009 (accessed: 01.12. 2019), [in Ukrainian].

19. Dyrektyva 2013/34/ES Eevropeys'koho Parlamentu ta Rady vid 26.06.2013 /neofitsiynyy pereklad audytors'koyi palaty Ukrayiny. [Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC Text with EEA relevance / courtesy translation of Audit Chamber of Ukraine]. Retrieved from URL: http://www.apu.com.ua/event/771-direktiva-2013-34-esevropejskogoparlamentu-ta-radi-vid-26-kvitnya-2014-rneofitsijnij-pereklad. (accessed: 01.12. 2019), [in Ukrainian].

20. Kovova Iryna. (2016) Aktualni aspekty rozkryttya v zvitnosti informatsiyi shchodo rozrakhunku z postachal'nykamy v umovakh yevrointehratsiyi. Bukhhalters'kyy oblik i audyt. [Topical aspects of disclosure in reporting information on suppliers in the context of European integration. Accounting and Auditing], No. 7,8. p. 36-40., [in Ukrainian].

Елена Колумбет, к.э.н., доц.
(доцент каф. «Учет и налогообложение», Государственный университет инфраструктуры и технологий)
Наталья Давыдюк, факультет «Управления и технологий», магистр специальности «Учет и налогообложение», Государственный университет инфраструктуры и технологий)

Наталья Блинцова, факультет «Управления и технологий», магистр специальности «Учет и налогообложение», Государственный университет инфраструктуры и технологий)

ОБЯЗАТЕЛЬСТВО И РАСЧЕТЫ КАК ЭКОНОМИКО-ПРАВОВАЯ КАТЕГОРИЯ И ОБЪЕКТ БУХГАЛТЕРСКОГО НАБЛЮДЕНИЯ

В статье обобщены теоретические положения относительно сущности дефиниций «обязательства» и «расчеты». Рассмотрены экономический и правовой подходы к определению сущности этих категорий. Установлена взаимосвязь между исследуемыми понятиями. Обоснована необходимость выделения основных критериев классификации обязательств предприятий с точки зрения отечественных и зарубежных ученых с целью удовлетворения потребностей пользователей финансовой отчетности.

Доказано, что важным фактором правильной организации учета обязательств и их отражения в финансовой отчетности является верная и детально составленная классификация. Осуществлена критическая оценка взглядов отечественных и зарубежных ученых относительно классификационных признаков обязательств. Проанализирована целесообразность выделения из общей классификации кредиторской задолженности субъекта ведения хозяйства суммы просроченной кредиторской задолженности, которая образуется в результате нарушения покупателями порядка и сроков оплаты расчетных документов. Это даст возможность не только контролировать суммы просроченной кредиторской задолженности и срок ее погашения, а также даст возможность рассчитывать показатели финансовой стойкости и платежеспособности предприятия. Что касается задолженности, срок исковой давности которой миновал, то она будет вовремя отображаться в декларации из налога на прибыль. Доказано, что более правильная и достоверная информация об обязательстве возможна лишь при более детальной их классификации. Также это позволит топ-менеджерам своевременно получать оперативную и разностороннюю информацию относительно обязательств с целью оптимизации управления ими. Кроме того, это упростит процедуру проведения проверки для аудиторов.

Осуществлено сравнение основных аспектов отражения категории обязательств в национальных и международных стандартах бухгалтерского учета. Определены основные отличия и общие положения отражения категории обязательств в П(С)БУ и МСФО по таким критериям, как: признание; оценка; списание задолженности из баланса и раскрытия информации об обязательстве в отчетности. Наиболее простыми с точки зрения признания, оценки и структуры являются текущие обязательства.

***Ключевые слова**: международные стандарты бухгалтерского учета, национальные стандарты бухгалтерского учета, обеспечения, обязательства, расчеты, бухгалтерский учет, классификационные признаки, классификация обязательств, отчетность, контрагенты, текущая задолженность, кредиторская задолженность.*

Olena Kolumbet, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor (Associate Professor at the Department of Accounting and Taxation, The State University of Infrastructure and Technology)
Nataliia Davidiuk, Faculty of Management and Technology, holder of Master's Degree in Accounting and Taxation, The State University of Infrastructure and Technology
Nataliia Blintsova, Faculty of Management and Technology, holder of Master's Degree in Accounting and Taxation, The State University of Infrastructure and Technology

LIABILITIES AND SETTLEMENTS AS AN ECONOMIC AND LEGAL CATEGORY AND OBJECT OF ACCOUNTING OBSERVATION

The Article summarizes the theoretical provisions regarding essence of definitions of «liabilities» and «settlements». The economic and legal approaches to determining nature of these categories are considered. The relationship between the concepts under consideration is established. The Article justifies necessity of distinguishing the main criteria for classification of company liabilities from the point of view of domestic and foreign scientists in order to satisfy the needs of users of financial statements.

An important factor in the proper organization of accounting of liabilities and their presentation in the financial statements is a fair and detailed classification. A critical assessment was conducted regarding opinions of national and foreign scientists on the classification of features of obligations. The analysis was conducted as for expediency of distinguishing of overdue accounts payable from the general classification of company liabilities, when overdue payables arise due to violation of order and terms of payment of settlement documents, by purchasers. This enables to control amounts of overdue payables and their maturity period, as well as to calculate partial indicators of financial stability and solvency of a company; and regarding debts with expired limitation period, - timely reflection in the profit and losses statement. It is proven that a detailed classification of current liabilities provides for deeper understanding of their nature, helps accountants in organization of accounting, and ensures the correctness and reliability of company accounting. It also provides executives with up-to-date and comprehensive information about liabilities in order to optimize their management. In addition, this classification is of great importance for an auditor since it greatly facilitates audit procedures.

Comparison of the main aspects of reflecting the category of liabilities in national and international accounting standards, is made. There were defined main differences and common provisions for presentation of liabilities category in National Accounting Standards and IFRS by such criteria as: recognition; assessment; writing debts off balance and disclosure of information on liabilities in reporting. The simplest in terms of recognition, assessment and structure are current liabilities.

Keywords*: international accounting standards, national accounting standards, assurance, liabilities, settlements, accounting, classification features, classification of liabilities, reporting, counterparties, current liabilities, accounts payable.*